

Dělat gender¹

Doing Gender

Candace West, Don H. Zimmerman

ABSTRACT The purpose of this article is to advance a new understanding of gender as a routine accomplishment embedded in everyday interaction. To do so entails a critical assessment of existing perspectives on sex and gender and the introduction of important distinctions among sex, sex category, and gender. We argue that recognition of the analytical independence of these concepts is essential for understanding the interactional work involved in being a gendered person in society. The thrust of our remarks is toward theoretical reconceptualization, but we consider fruitful directions for empirical research that are indicated by our formulation.

KEY WORDS gender, gender display, sex, sex category, social interaction

Na začátku byly pohlaví a gender. Ti z nás, kteří vyučovali toto téma na konci 60. a začátku 70. let, se snažili je od sebe důsledně odlišovat. Pohlaví, říkali jsme studentkám a studentům, je to, co je připsáno biologii: anatomie, hormony a fyziologie. Gender, říkali jsme dále, je dosažený status: to, co je konstruováno na základě psychologických, kulturních a sociálních aspektů. Abychom doložili rozdíly mezi oběma pojmy, opírali jsme se o ojedinělé studie hermafroditů (Money 1968, 1974; Money a Ehrhard 1972) a o antropologické výzkumy „cizích a exotických kmenů“ (Mead 1963, 1968).

V pozdějších týdnech každého semestru začali být studentky a studenti nutně (a pocho-pitelně) zmateni. Pohlaví nevypadalo jako něco „daného“ v kontextu výzkumu, který doklá-dal někdy víceznačná a často protikladná kritéria jeho připisování. A gender působil o to méně jako něco „dosaženého“ v kontextu antropologických, psychologických a sociálních imperativů, které jsme studovali – dělby práce, utváření genderových identit a sociálního podřízení žen mužům. Obecně platná doktrína genderových socializačních teorií v sobě navíc nesla ono silné sdělení, že ačkoli genderu můžeme „dosahovat“, přibližně v pěti letech je do značné míry pevně ukotvený, neměnný a stálý – čímž se mnohem spíše podobá pohlaví.

Kolem roku 1975 zmatení zesílilo a překročilo hranice našich jednotlivých seminářů. Zprv jsme se naučili tomu, že vztah mezi biologickými a kulturními procesy je mnohem komplexnější – a reflexivnější –, než jsme se původně domnívali (Rossi 1984: obzvláště

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008. S. 99–120. ISSN 1214-813X.

¹ Překlad převzat z: C. West, D. H. Zimmerman 1987. „Doing Gender“. *Gender & Society*, Vol. I, No. 2. June: 125–151. © 1987 Sociologists for Women in Society. Publikováno se svolením © 2007 Copyright.com.

10–14). Z druhé jsme přišli na to, že jisté strukturální uspořádání, například mezi prací a rodinou, ve skutečnosti zakládá nebo naopak znemožňuje naplnění určitého potenciálu, jako například potenciálu mít děti, který jsme dříve odvozovali z biologických předpokladů (Chodorow 1978 vs. Firestone 1970). V důsledku toho všeho bylo opuštěno chápání genderu jako opakovaně dosahované činnosti.

Naším cílem je podat v tomto článku etnometodologicky poučené, a proto výlučně sociologické pojetí genderu jako rutinního, metodického a opakovaného konání. Trváme na tom, že k „dělání“ genderu se uchylují ženy i muži, neboť jejich možnosti jako příslušnic a příslušníků společnosti jsou zcela závislé na jeho produkci. Dělání genderu zahrnuje soubor sociálně řízených činností v rovině vnímání, interakcí a mikropolitiky, jež odrážejí konkrétní zájmy beroucí na sebe podobu maskulinní a femininní „přirozenosti“.

Vnímáme-li gender jako výsledek nějakého úsilí, jako vlastnictví dosažené na základě situačního chování, naše pozornost se přenesse z vnitřních individuálních motivací a zaměří se na oblast vztahů a v důsledku na oblast institucionální. V určitém smyslu jsou to samozřejmě jedinci, kdo „dělají“ gender. Jde však o situační konání, prováděné za virtuální či reálné přítomnosti jiných, o kterých se předpokládá, že se zajímají o jeho průběh. Spíše než za majetek jedince považujeme gender za vynořující se rys sociálních situací: za výsledek a zároveň příčinu nejrůznějších forem sociální organizace a za prostředek legitimizace jednoho z nejzákladnějších rozdílů přítomného uvnitř společnosti.

Abychom náš argument podpořili, provedeme kritické posouzení toho, co socioložky a sociologové chápali pod pojmem *gender*, včetně jeho pojetí jako hraní rolí v běžném slova smyslu a jako „předvádění“ (display) v Goffmanově (1976) terminologii. Jak *genderové role*, tak *předvádění genderu* se zaměřují na behaviorální aspekty obsažené ve faktu bytí ženou či bytí mužem (oproti kupříkladu biologickým rozdílům mezi muži a ženami). Tvrdíme však, že chápání genderu jako role zamlžuje práci, jež je obsažena v utváření genderu v každodenních činnostech, zatímco chápání genderu jako předvádění ho odsouvá na periferii vyčleněnou interakcím. Oproti tomu obhajujeme názor, že osoby v rámci vzájemných interakcí uspořádávají své rozličné a různorodé činnosti tak, aby odrážely nebo vyjadřovaly gender, a že jsou připraveny vnímat chování ostatních ve stejném světle.

Ve snaze rozvinout náš argument hned na začátku navrhujeme soustředit pozornost na onen důležitý, ale často přehlížený rozdíl mezi *pohlavím*, *pohlavní kategorií* a *genderem*. *Pohlaví* je určováno na základě sociálně schválených biologických kritérií klasifikace osob jako žen a mužů.² Jako kritérium klasifikace může sloužit vzhled pohlavních orgánů po narození nebo typu chromozomů před narozením; a tato kritéria spolu nemusí nutně korespondovat. K zařazení do *pohlavní kategorie* dochází na základě uplatňování kritérií sloužících k určení pohlaví, avšak nyní v průběhu každodenního života: kategorizace je utvářena a posilována sociálně požadovaným identifikačním předváděním, které potvrzuje příslušnost k jedné, či druhé kategorii. V tomto smyslu předjímá pohlavní kategorie jisté osoby pohlaví této osoby a stává se v řadě situací jeho zástupcem, avšak pohlaví a pohlavní kategorie jsou

² Tato definice podceňuje řadu komplexních činitelů zahrnutých do vztahu biologie a kultury (Jaggar 1983: 106–113). Chceme však ukázat, že to, co podmiňuje zařazení jedince podle pohlaví, je veskrze *sociálním procesem*.

na sobě nezávislé; neboli jedinec se může ucházet o zařazení do určité pohlavní kategorie, i když nesplňuje kritéria příslušnosti k příslušnému pohlaví. Oproti tomu *gender* je činností zvládnání situačního jednání ve světle normativního souboru postojů a činností odpovídajících jednotlivým pohlavním kategoriím.

Tvrdíme, že uznání analytické nezávislosti pohlaví, pohlavní kategorie a genderu je stěžejní pro pochopení vztahů mezi těmito prvky a pro vztahové vyjednávání obsažené ve skutečnosti „bytí“ genderovanou sociální osobou. Přestože je náš primární cíl teoretický, možnost zabývat se užitečnými způsoby zaměření empirického výzkumu poskytne právě pojetí genderu, které navrhuje.

Začneme se zhodnocením obecně přijímaného významu genderu, konkrétně ve vztahu ke kořenům tohoto pojmu obsaženým v předpokládaných biologických rozdílech mezi ženami a muži.

Náhledy na pohlaví a gender

V západních společnostech chápe obecně přijímané kulturní pojetí genderu ženy a muže jako přirozeně a jednoznačně definované kategorie bytostí (Garfinkel 1967: 116–118) obdařené odlišnými psychologickými a behaviorálními sklony, jež lze odvozovat z jejich reprodukčních funkcí. Kompetentní dospělí členové těchto společností vnímají rozdíly mezi oběma kategoriemi jako zásadní a trvalé – jako rozdíly zjevně podporované dělbu práce na mužskou a ženskou a často zdůrazňovaným odlišováním ženských a mužských postojů a způsobů chování, které představují významné rysy sociálního uspořádání. V uspořádání reality je jaksi zakódována skutečnost, že muži jsou muži a ženy ženami – rozdělení, považované za přirozené a biologicky dané, má ovšem zásadní psychologické, behaviorální a sociální důsledky. O strukturálním uspořádání společnosti se předpokládá, že na tyto rozdíly reaguje.

Ačkoli analýzy pohlaví a genderu v sociálních vědách jsou méně náchylné k nekritickému přijímání naivního biologického determinismu obsaženého v právě představeném názoru, často i ony vnímají chování jedince v souvislosti s jeho pohlavím a jeho pohlavními znaky jako jeho esenciálními vlastnostmi (poučené zpracování tohoto tématu viz Hochschild 1973, Tresemer 1975, Thorne 1980, Henley 1985). „Zdůrazňováním rozdílnosti obou pohlaví“ (sex differences approach, Thorne 1980) se častěji vyznačuje psychologie než sociologie, ale i kvantitativní výzkumnice, která určuje „gender“ dotazovaných podle tónu či hloubky jejich hlasu během telefonického rozhovoru, své předpoklady konstruuje na základě určitých zjevných rysů. Redukce genderu na neměnný soubor psychologických rysů nebo na jednotnou „proměnnou“ předem vylučuje vážnější promyšlení způsobů, jakými je gender využíván k uspořádání určitých oblastí sociální zkušenosti (Stacey a Thorne 1985: 307–308).

Viděno z jiného úhlu, teorie rolí vstoupila do sociální konstrukce kategorií genderu, označovaných jako „pohlavní role“, nebo, až v nedávné době, jako „genderové role“, a analyzovala, jak probíhá učení se těmto rolím a jejich hraní. Počínaje Lintonem (1936) a pokračuje díly Parsonse (Parsons 1951; Parsons a Bales 1955) a Komarovského (1946, 1950) zdůrazňovala teorie rolí sociální a dynamický aspekt konstrukce a ztvárňování rolí (Thorne 1980, Connell 1983). Avšak na úrovni osobních vztahů představuje přijetí teorie rolí samostatný problém (pro poučené zpracování a kritiku tohoto tématu viz Connell 1983, 1985; Kessler,

Ashedon, Connell a Dowset 1985; Lopata a Thorne 1978; Thorne 1980; Stacey a Thorne 1985). Role jsou *situovanými* identitami – zaujímanými a opouštěnými podle požadavků situace – spíše než *vzorovými identitami*, jakou je pohlavní kategorie, která prochází napříč situacemi. Narozdíl od většiny rolí, jako „ošetřovatel/ka“, „doktor/ka“ a „pacient/ka“ nebo „profesor/ka“ a „student/ka“, není genderu vyhrazeno jeho konkrétní místo nebo kontext.

Mnohé role jsou navíc už samy o sobě genderově příznakové; protějšky zavedených rolí jako například (muž) „ošetřovatel“ nebo (žena) „doktorka“ musí být často doplněny o zdůraznění pohlaví. Thorne (1980) si všímá toho, že pojmání genderu jako role ztěžuje posouzení jeho vlivu na ostatní role a snižuje jeho vysvětlující funkci v debatách na téma moci a nerovnosti. S odkazem na Rubin (1975) volá Thorne po rekonceptualizaci žen a mužů jako svěbytných sociálních skupin, utvářených v rámci „konkrétních, dějinně proměnlivých – a obecně nerovných – sociálních vztahů“ (Thorne 1980: 11).

Tvrdíme, že gender není souborem vlastností, proměnnou či rolí, ale výsledkem svého druhu sociálního konání. Co tedy znamená sociální děláni genderu? Jde o něco víc, než o nepřetržité vytváření významu genderu v rámci lidské činnosti (Gerson a Peiss 1985). Tvrdíme, že gender je sám o sobě utvářen skrze interakce.³ Abychom mohli rozvinout důsledky našeho tvrzení, zaměříme se na Goffmanův (1976) popis „předvádění genderu“ (gender display). Naším cílem je zde prozkoumat, jak může být gender prováděn či znázorněn prostřednictvím interakcí, díky čemuž je následně vnímán jako „přirozený“; a to přesto, že vzniká jako sociálně řízená a dosahovaná činnost.

Předvádění genderu

Goffman tvrdí, že když spolu lidské bytosti v určitém prostředí jednají, předpokládají, že každá z nich se vyznačuje „esenciální přirozeností“ – přirozeností, kterou lze rozpoznat na základě „zjevných přirozených znaků, které vykazují nebo kterými se projevují“ (1976: 75). Femininita a maskulinita jsou považovány za „prototypy esenciálního projevu – za něco, co může být letmo sděleno během jakékoli sociální situace, co se však zároveň dotýká nejzákladnější charakteristiky jedince“ (1976: 75). Významy, jejichž prostřednictvím tyto projevy uskutečňujeme, mají podobu „ledabylého, zažitého jednání“ (1976: 69), které ostatním naznačuje náš respekt, náš zájem o toto setkání a zkusmo zakládá způsoby chování vhodné pro danou sociální situaci. Jsou však zároveň považovány za svědectví naší „esenciální přirozenosti“.

Goffman (1976: 69–70) vnímá *předvádění* jako hluboce zažité chování strukturované jako dvoustranná výměna typu tvrzení-odpověď, v němž může přítomnost nebo nepřítomnost symetrie zakládat vztahy podřízenosti či nadřazenosti. Tyto rituály odlišuje od důslednější či vědoměji prováděných činností, jaké představuje vykonávání určitých úkolů či zapojení se

³ Tím neříkáme, že gender je jednotnou „věcí“, všudypřítomnou ve stejné formě v průběhu historie nebo v jakékoli situaci. Protože normativní pojetí postojů a činností vnímaných jako vhodných pro pohlavní kategorie se mohou lišit mezi kulturami a v různých momentech dějin, zvládání situovaného jednání může ve světle těchto očekávání nabývat množství různých forem.

do debaty, s jejichž pomocí jsou ovšem vyjadřovány. Tím se dostáváme k tomu, co označuje termínem „rozvržení“ předvádění (scheduling of displays), aby zabránil záměně se samotnou činností: dochází k němu v klíčových momentech činností, k jakým patří například začátek nebo konec. Goffman (1976: 69) formuluje *předvádění genderu* následovně:

Má-li být gender definován jako kulturně ustavený protějšek pohlaví (ať už na základě biologických daností, či procesu učení), odkazuje předvádění genderu k zažitému zobrazování těchto souvztažných pojmů.

Tyto genderované projevy mohou naznačovat spojitost s nižší, základní dimenzí ženství a mužství, jsou však, podle Goffmana, volitelnými performancemi. Maskulinní ohleduplnost může, ale nemusí být prokazována, a stejně tak může i nemusí být přijata (1976: 71). Lidské bytosti navíc „samy používají termín ‚projev‘ a samy se chovají tak, aby splňovaly své vlastní pojetí adekvátního projevu“ (1976: 75). Znázornění genderu není ani tak výsledkem naší „esenciální pohlavní přirozenosti“, jako interakčního zobrazení toho, co bychom rádi sdělili o pohlavní přirozenosti, za pomoci zažitých výrazových prostředků. Naše *lidská* přirozenost nám dává schopnost učit se vytvářet a identifikovat maskulinní a femininní způsoby předvádění genderu – „schopnost, kterou máme díky tomu, že jsme lidmi, ne muži či ženami“ (1976: 76).

Na první pohled by se mohlo zdát, že Goffmanovo pojetí nabízí zajímavou sociologickou opravu stávajících konceptů genderu. Z jeho pohledu je gender sociálně režirovanou dramtizací *ideální představy*, kterou má určitá kultura o ženské a mužské přirozenosti, přičemž publikum, jemuž je hra určena, perfektně rozumí předváděné formě. Chceme-li dále rozvinout tuto metaforu, představme si řadu představení odehrávajících se na speciálních místech a, jako divadelní hry, uvozujících mnohem vážnější činnosti nebo poskytujících oddech od těchto činností.

V této perspektivě se projevuje zásadní dvojznačnost. Održením „předvádění genderu“ od důležité problematiky interakcí Goffman zamlžuje vliv genderu na široké spektrum lidských činností. Gender není něčím, co se odehrává pouze v ústraní a závěťtí interakce, něčím, co se tu a tam aplikuje a nezasahuje do záležitosti natolik vážné, jakou je život. Ovšem zatímco je plausibilní tvrdit, že předvádění genderu – ve smyslu zažitého projevu – je dobrovolné, nezdá se jako plausibilní prohlašovat, že si můžeme vybrat, zda budeme druhými nahlíženi jako ženy či muži.

Je nutné překonat koncept předvádění genderu, abychom mohli zvážít, co v sobě zahrnuje děláni genderu jako nepřetržitě činnosti zakořeněné v každodenních interakcích. Sledující tento cíl, vrátíme se nyní k výše představenému rozdílu mezi pohlavím, pohlavní kategorií a genderem.

Pohlaví, pohlavní kategorie a gender

Garfinkelova (1967: 118–140) případová studie Agnes, transsexuálky, která byla vychovávána jako chlapec a která v 17 letech přijala ženskou identitu a o několik let později prodělala operaci změny pohlaví, ukazuje, jak je gender utvářen prostřednictvím interakcí a jak zároveň tyto interakce strukturuje. Agnes, kterou Garfinkel charakterizoval jako „praktic-

kou metodoložku“, si vyvinula řadu postupů, díky nimž se snažila o to projít⁴ jako „běžná, přirozená žena“ jak před operací, tak po ní. Jejím praktickým úkolem bylo vyrovnat se se skutečností, že má mužské genitálie a že postrádá sociální zdroje, které by pravděpodobně v každodenních interakcích získala, kdyby své dětství prožila jako dívka. Stručně řečeno, potřebovala se předvádět (display) jako žena, a souběžně s tím se učit, jaké to je být ženou. Tento její kontinuální úkol se bohužel odehrával až v době, kdy je gender většiny lidí jasně zařazen a rutinizován. Agnes musela vědomě usilovat o to, co převážná většina žen dělá bez přemýšlení. „Nepředstírala“, co „skutečné“ ženy přirozeně dělají. Byla nucena analyzovat a zjišťovat, jak jednat v rámci sociálně strukturovaných podmínek a pojetí femininity, které ženy, jež se narodily s patričním biologickým vybavením, přijímají za nezpochybnitelné ve svém raném věku. Tak jako je tomu i v případech jiných, kteří musí „projít“, transvestitů, herců kabuki nebo „Tootsie“ Dustina Hoffmana, zviditelňuje i případ Agnes to, co kultura učinila neviditelným – dosahování genderu.

Garfinkelovo (1967) pojednání o Agnes explicitně neodděluje tři analyticky odlišné, ačkoli empiricky se překrývající pojmy – pohlaví, pohlavní kategorii a gender.

Pohlaví

Agnes nedisponovala sociálně schválenými biologickými kritérii klasifikace, jež by ji zařazovala jako příslušnici ženského *pohlaví*. Přesto sama sebe považovala za ženu, jakkoli byla ženou s penisem, který by žena mít neměla. Trvala na tom, že penis je „omyl“, který je třeba napravit (Garfinkel 1967: 126–127, 131–132). Stejně jako ostatní příslušnice a příslušníci naší kultury cítila Agnes pojetí, podle kterého *existují* „esenciální“ biologická kritéria, jež jasně rozlišují ženy a muže. Pokud však opustíme běžně sdílené stanovisko, zjistíme, že spolehlivost těchto kritérií není nezpochybnitelná (Money a Brennn 1968, Money a Erhardt 1972, Money a Ogunro 1974, Money a Tucker 1975). Co víc, jiné kultury uznaly existenci „cross-genderu“ (Blackwood 1984, Williams 1986) a možnost existence více než dvou pohlaví (Hill 1935, Martin a Voorhies 1975: 84–107; ale viz také Cucchiari 1981: 32–35).

Zásadnější pro naši argumentaci je upozornění Kessler a McKenny (1978: 1–6) na to, že genitálie jsou v každodennosti obvykle skryty veřejnému zkoumání; přesto i nadále v našem sociálním okolí „pozorujeme“ svět lidí vybavených dvěma přirozenými, normálními typy pohlavních orgánů. To je onen *předpoklad*, že esenciální kritéria existují a byla nebo měla by být uplatňována při hledání základu pro kategorizaci pohlaví. V odkazu na Garfinkela tvrdí Kessler a McKenna, že dělba na „mužské“ a „ženské“ je kulturní záležitostí – výsledkem toho, co nazývají „procesem přiřazování genderu“ (gender attribution process) – spíše než nějakým souborem povahových rysů, způsobů chování či dokonce tělesných charakteris-

⁴ West a Zimmerman užívají termín „to pass“, kterým označují sociální schválení (nové) genderové identity. Zvoleným překladem „projít“ se chceme přiblížit významu původního termínu, jakkoli by se v české verzi nabízel kupříkladu alternativní výraz „uspět“. Ovšem stejně jako české „projít“ odkazuje anglické „to pass“ na institucionální úspěch (projít u zkoušky), ale i na schopnost (takticky) vyzrát nad situací (něco ti projde). Výrazu, který v češtině vyznívá spíše neutrálně, tak můžeme v uvedeném kontextu dodat na nové naléhavosti (pozn. editorky a překladatelky).

tik. Na ukázkou citují dítě, které při pohledu na obrázek osoby oděné do obleku s vázankou tvrdí: „To je pán, protože má bimbáska“ (Kessler a McKenna 1978: 154). Překlad: „Musí mít bimbáska (esenciální vlastnost), protože vidím *insignie* obleku a vázanky.“ Jak prvotní přiřazení určitého pohlaví (označení za ženu nebo muže po narození), tak ani následná existence esenciálních kritérií pro toto přiřazení (tělo vybavené klitorisem a vagínou nebo penisem a varlaty) nemají mnoho – jestli vůbec něco – společného s určením pohlavní kategorie v každodenním životě. Kessler a McKenna poznamenávají, že v tomto případě pracujeme spíše s morální jistotou dvoupohlavního světa. Neříkáme si, že „většina lidí s penisem jsou muži, ale někteří jimi být nemusejí“ nebo „většina lidí, kteří se oblékají jako muži, má penis“. Mnohem spíše považujeme za nezpochybnitelné to, že pohlaví a pohlavní kategorie se kryjí – tedy že pokud známe poslední jmenovanou, můžeme si zbytek domyslet.

Kategorizace pohlaví

Agnesin nárok na kategoriální status ženy, který podpořila odpovídajícím identifikačním předváděním a dalšími vhodnými charakteristikami, mohl být *zpochybněn*, pokud by se před její transsexuální operací rozšířila informace o tom, že má penis, a po operaci zpráva o jejich chirurgicky vytvořených pohlavních orgánech (viz Raymond 1979: 37, 138). V tomto ohledu musela být Agnes neustále ve střehu vůči osobně zakoušenému nebo možnému ohrožení bezpečí své pohlavní kategorie. Jejím problémem nebyla ani tak potřeba dostát nějakému prototypu esenciální femininity, nýbrž potřeba udržet se v kategorii „žena“. Tento úkol jí zjednodušoval velmi silný prostředek, totiž proces obecně sdílené kategorizace odehrávající se v každodenním životě.

Kategorizace členů a členek společnosti do všedních kategorií, jakými jsou „dívka“ či „chlapec“ nebo „žena“ a „muž“ se odehrává výlučně v sociální rovině. Akt kategorizace v sobě nezahrnuje pozitivní test ve smyslu jasně definovaného souboru kritérií, která musí být jednoznačně naplněna před tím, než dojde k identifikaci. Užívání kategorií příslušnosti naopak spočívá spíše na testu „jestliže-pak“, odehrávajícím se během každodenních interakcí (Sacks 1972: 332–335). Tento test specifikuje, že pokud člověk *může být vnímán* jako příslušnice/příslušník odpovídající kategorie, *lze ji/ho tímto způsobem zařadit*. Tedy použít kategorii, která se zdá být adekvátní, neobjeví-li se protikladná informace nebo zjevné rysy, jež by vyloučily její užití. Tato procedura je víceméně v souladu s postoji každodenního života, které nás vedou k hodnocení na základě prvotního dojmu, pokud se nenabízí závažnější důvod k pochybnostem (Schutz 1943, Garfinkel 1967: 272–277, Bernstein 1986).⁵ Je třeba dodat, že otázka uplatnění rigidních kritérií vyvstává právě tehdy, máme-li nějaký důvod k pochybnosti, avšak pomineme-li kontext legislativy či byrokracie, setkáváme se se lpěním na pozitivním testu zřídka (Garfinkel 1967: 262–283, Wilson 1970).

Základním prostředkem k dosažení vytčeného cíle byly pro Agnes sklony těch, které potkávala, vnímat její vzhled (její postavu, oblečení, účes atd.) jako nezpochybnitelný vzhled běžné ženy. Jejím dalším prostředkem byl náš kulturní náhled na vlastnosti osob

⁵ Bernstein (1986) uvádí neobvyklý případ kdy muž procházející (passing) jako žena přesvědčil/a svého milence, že porodil/a „jejich“ dítě, které, jak se milenec domníval, „vypadalo jako“ on.

s „přirozenými, normálními pohlavními orgány“. Garfinkel (1967: 122–128) poznamenává, že v každodenním životě žijeme ve světě dvou – a pouze dvou – pohlaví. Toto uspořádání disponuje morálním statutem, v němž hodnotíme sebe samé a ostatní jako „esenciálně, původně, na prvním místě, navždy v minulosti i v budoucnosti, jednou provždy a v konečném důsledku jako ‚ženy‘ nebo ‚muže‘“ (Garfinkel 1967: 122).

Zvažte následující příklad:

Toto téma mi připomíná mou návštěvu obchodu s počítači, ke které došlo před několika lety. Osoba, která odpovídala na mé otázky, byla skutečně (bezpohlavní) *prodávající*. Nemohla jsem ho/ji zařadit jako muže či ženu. Na co jsem se soustředila? (1) Ochlupení tváře: Měl/a hladkou kůži, ale někteří muži mají málo vousů nebo nemají žádné. (To se mění v závislosti na rase, původní obyvatelé Ameriky a černoši často žádné nemají.) (2) Prsa: Měl/a na sobě volnou košili, která splývala z jeho/jejích ramen. A, jak ví mnoho žen, které si se studem protřpěly období adolescence v 50. letech, ženy mají často plochou hrud'. (3) Ramena: Jeho/její ramena byla na muže malá a kulatá, na ženu široká. (4) Ruce: Dlouhé a štíhlé prsty, s klouby na ženu trochu velkými a na muže malými. (5) Hlas: Střední rozsah, pro ženu nevýrazný, avšak žádné afektované tóny, kterými se vyznačují někteří gayové. (6) Jeho/její chování ke mně: Žádné známky, jež by mi naznačily, jestli jsem stejného pohlaví jako ona osoba. Dokonce žádné známky toho, že by si byl/a vědoma, že jeho/její pohlaví by mohlo být obtížně určitelné. Přičemž mě udivovalo, že ačkoli jsem se snažila co nejlépe zakrýt tyto otázky, neuvedla jsem ho/ji do rozpaků během debaty o papíru do mé tiskárny. Odešla jsem, aniž bych znala pohlaví mé/ho *prodávající*/ho a byla jsem rozrušena touto nezodpovězenou otázkou (jako dítě kultury, z níž pocházím). (Diane Margolis, osobní rozhovor)

Co nám může tento případ říci o situacích, jako je ta, v níž se ocitla Agnes (srov. Morris 1974, Richards 1983), nebo obecně o procesech kategorizace pohlaví? Zaprvé z tohoto popisu vyvodíme, že identifikační předvádění (identificatory display) *prodávající*/ho v obchodě s počítači bylo ambivalentní, neboť ona osoba nebyla oblečena či upravena jednoznačně ženským či mužským způsobem. Právě tehdy, když toto předvádění *nedokáže* poskytnout základ kategorizace, soustředíme se na faktory, jakými jsou ochlupení tváře nebo barva hlasu, aby stanovily příslušnost k jedné z pohlavních kategorií. Zadruhé pomineme-li skutečnost, že si vypravěčka na tuto událost dokázala vzpomenout po „několika letech“, vidíme, že jako zákaznice nebyla pouze „znepokojena“ nejednoznačností kategorizace *prodávající* osoby, ale předpokládala také, že příznáním této nejednoznačnosti by *prodávající*/ho uvedla do rozpaků. Nejenom, že chceme znát pohlavní kategorii lidí, kteří nás obklopují (dejme tomu tak, abychom ji rozeznali na první pohled), ale předpokládáme též, že ostatní nám ji předvádějí, a to maximálně jednoznačným způsobem.

Gender

Agnes se pokoušela být „120procentní ženou“ (Garfinkel 1967: 129), čili být nezpochybnitelně jakkoli a kdykoli femininní. Domnívala se, že se může vyvarovat prozrazení před chirurgickým zákrokem i po něm tím, že bude jednat femininním způsobem; mohla se však zároveň prozradit přehráváním svého vystupování. Kategorizace na základě pohlaví a dosahování genderu nejsou jedno a totéž. Zařazení Agnes mohlo být spolehlivé nebo podezřelé, ale nezáleželo na tom, zda dostála či nedostála nějakému ideálnímu pojetí femininity. Ženy

mohou být vnímány jako neženské, to z nich však nedělá „neženy“. Agnes čelila permanentnímu úkolu spočívajícímu v tom *být* ženou – což je cosi mimo hranice vymezené způsobem oblékání (identifikační předvádění) nebo tím, že umožní mužům, aby jí připálili cigaretu (genderový projev). Stála před problémem uspořádat své chování tak, aby bylo ostatními vnímáno jako normativní genderové chování.

Agnesina strategie „tajného učednictví“, díky níž se učila očekávanému femininnímu dekoru pečlivě naslouchajíc kritice svého snoubence adresované ostatním ženám, byla jedním ze způsobů, jímž zakrývala svou nekompetenci a zároveň získávala potřebné schopnosti (Garfinkel 1967: 146–147). Právě prostřednictvím svého snoubence se Agnes poučila o tom, že opalování se na trávníku před vlastním bytem je „urážející“ (neboť ji vystavuje pohledu ostatních mužů). Z jeho kritiky jiných žen se také poučila, že by neměla trvat na tom, aby bylo po jejím a že by neměla vnucovat své názory mužům či požadovat své zrovnoprávnění s nimi (Garfinkel 1967: 147–148). (Stejně jako ostatní ženy v naší společnosti se Agnes během svého „vzdělávání“ dozvěděla leccos o moci.)

Populární kultura překypuje knihami a časopisy shrnujícími idealizovaná zobrazení vztahů mezi ženami a muži. Ty z nich, jež se zaměřují na pravidla společenského chování během mileneckého rande nebo na převažující standardy femininního chování, mají nabízet praktickou pomoc v uvedených oblastech. Využití jakéhokoli takového zdroje jako *manuálu* je podmíněno předpokladem, že děláni genderu se omezuje pouze na aplikaci oddělených, jasně stanovených dílčích kroků, jež mohou být jednoduše včleněny do situace, v níž dochází k nějaké interakci, čímž vzniknou rozeznatelné podoby maskulinity či femininity. Muž „dělá“ maskulinitu, například když ženě nabídne rámě a převede ji přes ulici, a žena „dělá“ femininitu, když souhlasí s tím, že bude vedena, a sama neinicuje podobné jednání v přítomnosti muže.

Agnes snad mohla využít uvedených zdrojů jako manuálu, ale, jak se domníváme, děláni genderu nelze tak snadno naprogramovat (Mithers 1982, Morris 1974). Podobné zdroje mohou vyjmenovávat a popisovat způsoby chování, jež vedou ke zvýznamnění či předvádění genderu, jsou však nutně neúplné (Garfinkel 1967: 66–75, Wieder 1974: 183–214, Zimmerman a Wieder 1970: 285–289). A aby bylo úspěšné, zvýznamnění nebo předvádění genderu se musí citlivě přizpůsobovat situacím a upravovat či proměňovat podle požadavku okolností. Provádění genderu spočívá ve zvládnání oněch situací tak, aby výsledek, bez ohledu na detaily, byl vnímán a byl vnímatelný ve svém kontextu jako genderově přiměřený, nebo, v jiném případě, jako genderově nepřiměřený, což znamená *čitelný*.⁶

⁶ Anglický výraz „accountable“ se ukázal jako jedno z největších úskalí převodu původního textu do češtiny. Vzhledem k jeho užití a pozici v rámci argumentace článku jsme se rozhodly překládat ho primárně jako „čitelné“. Právě „čitelnost“ je v rámci „dělání genderu“ jednou z manifestací sociální zodpovědnosti – „čitelné“ jednání je během sociálních interakcí vyhodnocováno jako „správné“, a tedy „zodpovědné“. I přes snahu o jednotný překlad všech klíčových pojmů jsme ovšem na několika místech volily z důvodu srozumitelnosti variantu „zodpovědné“ (poznámka editorky a překladatelky).

Gender a čitelnost

Jak poznamenává Heritage (1984: 136–137), členky a členové společnosti si pravidelně navzájem podávají „čitelné zprávy o stavu věcí“, přičemž jde o zprávy vážné a nikoli bez důsledků. Tyto zprávy pojmenovávají, charakterizují, formulují, vysvětlují, omlouvají, sřídavě kritizují či pouze berou na vědomí určité okolnosti či jednání, a tak je umísťují do určitého sociálního rámce (usouvztažňujíce je tak s ostatními činnostmi, podobnými i odlišnými).

Takovéto popisy jsou samy o sobě čitelné a členky a členové společnosti počítají s faktem, že jejich činnost podléhá hodnocení. Jednotlivé skutky jsou často plánovány s ohledem na jejich čitelnost, tedy na to, jak mohou vypadat a jak mohou být označeny. Potřeba čitelnosti se vztahuje i na činnosti prováděné tak, že jsou svým způsobem nepovšimnuté, a nezasluhují tedy víc než jen letmou poznámku, neboť se má za to, že jsou v souladu s kulturně schválenými standardy.

Heritage (1984: 179) si všímá toho, že proces interpretace něčeho jako čitelného je svou povahou interaktivní:

(To) umožňuje aktérům plánovat své činnosti ve vztahu k jejich okolnostem, jako například umožnit ostatním rozeznat podstatu našeho jednání tím, že systematicky zohledňujeme ony okolnosti.

Klíčovým slovem je zde výraz *okolnosti*. Jednou z okolností, jež je virtuálně přítomná během veškerého jednání, je pohlaví aktérky/aktéra. Jak to komentuje Garfinkel (1967: 118):

Práce a sociálně strukturované příležitosti pohlavního procházení zatvrzele vzdorovaly (Agnesiným) pokusům rutinizovat základy každodenních činností. Tato zatvrzelost odkazuje k *všeprostupující významnosti* pohlavního statusu v každodenním jednání, jež má charakter neměnného, avšak nepovšimnutého pozadí ve struktuře významů skládajících proměnlivé výjevy každodenního života. (Kurzíva W+Z)

Je-li pohlavní kategorie všudypřítomná (nebo se alespoň této všudypřítomnosti blíží), pak může být osoba věnující se teoreticky vzato jakékoli činnosti vyzvána k tomu, aby obhájila provedení této činnosti z pozice *ženy* či *muže*, a její závazek ve vztahu k jedné či druhé pohlavní kategorii může být využit k legitimizaci či diskreditaci jejích ostatních činností (Berger, Cohen a Zelditch 1972; Berger, Cohen a Fisek 1974; Berger, Fisek, Norman a Zelditch 1977; Humphreys a Berger 1981). Stejným způsobem může být v podstatě každá činnost posuzována jako přirozeně ženská či mužská. A všimněte si, že „dělat“ gender neznamená vždy podřizovat se normativním pojetím femininity nebo maskulinity; znamená to chovat se *s rizikem genderového posuzování*. Jakkoli jsou to jednotlivé osoby, které gender provádějí, celá záležitost je od základu interaktivní a svým založením institucionální, neboť čitelnost je znakem sociálních vztahů a její idiom je přejímán z institucionální oblasti, v níž jsou tyto vztahy ustavovány. Ovšem pokud je tomu tak, je vůbec možné *neprovádět* gender? Dokud společnost dělí „esenciální“ odlišnosti mezi ženami a muži a zařazení do pohlavní kategorie je vnímáno jako relevantní a je zároveň vyžadováno, je provádění genderu nevyhnutelné.

Zdroje děláni genderu

Dělat gender znamená vytvářet rozdíly mezi děvčaty a chlapci a ženami a muži, rozdíly, které nejsou přirozené, původní nebo biologické. Poté co byly tyto rozdíly jednou zbudovány, jsou využívány k podpoře „esenciality“ genderu. Ve své brilantní analýze „uspořádání mezi pohlavími“ si Goffman (1977) všímá vytvoření řady institucionalizovaných rámců, které lze využít ke ztvárnění naší „přirozené, normální pohlavní danosti (sexedness)“. Materiální aspekty sociálního uspořádání poskytují jeden ze zjevných zdrojů, jenž napomáhá ustavit naši „esenciální“ rozdílnost. Například segregace pohlaví na severoamerických veřejných toaletách odlišuje „dámy“ od „pánů“ na základě faktorů považovaných za čistě biologické, ačkoli obojí „jsou si zjevně podobní v otázce produkce odpadů a jeho likvidace“ (Goffman 1977: 315). Tyto prostory jsou vybaveny dimorfním zařízením (jako jsou pisoáry pro muže a komplexní zázemí určené pro péči o zevnějšek u žen), a to přesto, že obě pohlaví mohou dosáhnout stejných cílů pomocí stejných prostředků (což zjevně dělají v soukromí svých vlastních domovů). Je zde třeba zdůraznit skutečnost, že:

V centru pozornosti stojí *fungování* pohlavně odlišných orgánů; ale v jejich funkci není nic, co by vyžadovalo segregaci z biologického hlediska; *toto* uspořádání je naprosto kulturní záležitostí... oddělené záchodky jsou pojímány jako přirozený důsledek rozdílu mezi pohlavními třídami, zatímco ve skutečnosti se jedná o prostředek uznání, ne-li utváření tohoto rozdílu. (Goffman 1977: 316)

Prostor pro zdůraznění „esenciální povahy mužů a žen“ poskytují také standardizované sociální situace. Goffman zmiňuje organizované sporty jako jeden z institucionalizovaných rámců vyjadřujících mužskost. Vlastnosti, jež mají být „správně“ spojovány s maskulinitou, jako je vytrvalost, síla a soutěživý duch, jsou oslavovány všemi zainteresovanými stranami – sportovkyněmi a sportovci, kteří mohou zmíněné rysy vykazovat, a divačkami a diváky, kteří jejich výkonům tleskají z bezpečí tribun (1977: 322).

Párovací praktiky u heterosexuálů pak skýtají další prostředky k utváření a udržování rozdílů mezi ženami a muži. Přestože jsou například výška, síla a věk normálně rozloženy mezi muži a ženami (a do značné míry se u obou skupin kryjí), selektivní párování zaručuje vznik dvojic, ve kterých jsou chlapci a muži zjevně vyšší, silnější a starší (ne-li „moudřejší“) než dívky a ženy z jejich páru. Nastane-li situace, ve které je třeba větší výšky, síly nebo zkušenosti, chlapci a muži budou vždy připraveni tyto vlastnosti předvést a dívky a ženy budou připraveny tyto vlastnosti ocenit (Goffman 1977: 321, West a Iritani 1985).

Gender může být rutinně ztvárnován v řadě situací, jež se zdají být pro začátek všeobecně výmluvné, jako výjevy „bezmocné“ ženy, která si neví rady s těžkým předmětem nebo píchlou pneumatikou. Avšak jak Goffman poznamenává, těžkou, špinavou a komplikovanou se může stát *jakákoli* sociální situace, „dokonce i když se podle norem platných v jiném kontextu může jednat o něco lehkého, čistého a bezpečného“ (Goffman 1977: 324). Uvážíme-li tuto skutečnost, je zjevné, že *jakákoli* interaktivní situace se stává jevištěm, na němž dochází ke ztvárnění „esenciální“ přirozenosti pohlaví. Shrnuto, tyto situace „neumožňují ani tak vyjádření přirozených rozdílů, jako samo jejich utváření“ (Goffman 1977: 324).

Řada situací není z hlediska pohlaví od počátku jasně kategorizována, stejně jako to, co se v jejich rámci děje, se nemusí na první pohled zdát genderově relevantní. Přesto se jakékoli sociální jednání může stát prostředkem děláni genderu. Kupříkladu výzkum každodenních

konverzací, který provedla Fishman (1978), odhalil asymetrickou „dělbou práce“ v rozhovorech vedených heterosexuálními páry. Ženy musely častěji pokládat otázky, vyplňovat ticho a častěji zdůrazňovat začátky svých promluv, aby je bylo slyšet. Její závěry jsou v tomto ohledu obzvlášť příznačné:

Protože interakce se vztahují k tomu, co zakládá bytí ženou, k tomu, co žena *je*, myšlenka, že *je* to práce, se jeví být těžko uchopitelnou. Práci není vnímána jako něco, co ženy dělají, ale jako něco, co je částí jich samých. (Fishman 1978: 405)

Rádi bychom zde obhájili názor, že to je právě tento typ práce, co pomáhá utvářet esenciální přirozenost žen *jako* žen v kontextech interakcí (West a Zimmerman 1983: 109–111; viz také Kollok, Blumenstein a Schwartz 1985).

Jedinci mají mnoho sociálních identit, které na sebe mohou brát nebo kterých se mohou zbavovat, které mohou umlčovat nebo zvýznamňovat, v závislosti na situaci. Můžete být kamarádkou, partnerkou, odbornicí ve svém oboru, občankou a množstvím různých věcí pro mnoho odlišných lidí – nebo pro stejnou osobu v různých dobách. Ale vždy jsme ženami a muži – tedy pokud se nepřesuneme do jiné pohlavní kategorie. To znamená, že naše identifikační předvádění poskytuje pohotový zdroj dělání genderu v nekonečné řadě odlišných podmínek.

Některé situace slouží rutinnímu předvádění a oslavují chování, jež je běžně provázáno s jednou nebo druhou pohlavní kategorií. V takových situacích zná každý své místo v interaktivním schématu. Pokud se jedinec, který je zařazován do jedné kategorie, chová způsobem, jenž je obvykle spojován s druhou kategorií, je tato rutinizace zpochybněna. Hughes (1945: 356) nabízí ilustraci takového dilematu:

Mladá žena... se stala součástí takové mužské profese, jakou je inženýrství. Od konstruktéra (sic!) letadla se očekává, že podnikne první, zaváděcí let prototypu letounu, který byl vyroben na základě jeho projektů. Poté má pozvat na večeři inženýry a dělníky, kteří se na stavbě nového letadla podíleli. Jde samozřejmě o čistě pánskou společnost. Mladá žena, o kterou se zde jedná, navrhla letadlo. Její spolupracovníci na ni naléhali, aby nepodstupovala ono riziko – k jehož absolvování se se vši pravděpodobností hodí pouze muži – zaváděcího letu. V důsledku ji vlastně žádali, aby vystupovala jako dáma a ne jako inženýrka. Rozhodla se být inženýrkou. Poté uspořádala večírek a zaplatila ho, jako to dělali muži. Po jídle a prvním kole přípitků odešla jako dáma.

V této situaci dosáhly všechny strany kompromisního řešení, které dovolilo ženě zachovat se způsobem považovaným za mužský. Všimněme si však toho, že v důsledku tento kompromis umožnil demonstraci její „esenciální“ femininity; prostřednictvím chování čitelného jako „dámské“.

Hughes (1945: 357) tvrdí, že vůči takovým rozporům se lze bránit tím, že interakce jasně usměrníme, například „zachováním jejich formálního a specifického charakteru“. Avšak jádrem této záležitosti je fakt, že i tehdy, jedná-li se o vztah formální (a možná především tehdy), je gender stále něčím, za co přebíráme zodpovědnost. Žena-lékařka (všimněte si, že obecně se mluví o „lékařích“) si může získat uznání za své schopnosti a dokonce může být oslovoována odpovídajícím titulem. Přesto podléhá hodnocení odvozenému od normativního pojetí postojů a jednání, které odpovídají její pohlavní kategorii, a ocitá se pod tlakem, jenž ji

nutí dokázat, že je „esenciálně“ femininní bytostí, ačkoli vystupuje zcela opačně (West 1984: 97–101). Její pohlavní kategorie slouží k diskreditaci jejího zapojení do důležitých činností kliniky (Lorber 1984: 52–54), zatímco její působení v oblasti medicíny slouží k diskreditaci jejího závazku, jenž vyplývá z povinností ženy a matky (Bourne a Wikler 1978: 435–437). Ruku v ruce je podporováno její vyloučení z lékařské komunity a je zajištěna její čitelnost jako ženy.

V tomto kontextu může být „konflikt rolí“ vnímán jako dynamický aspekt našeho stávajícího „uspořádání mezi pohlavími“ (Goffman 1977), uspořádání, které dává vzniknout situacím, v nichž mohou osoby spadající do určité pohlavní kategorie zcela jasně „vidět“, že jsou na nesprávném místě a že kdyby na něm nebyly, neexistovaly by jejich stávající problémy. Z hlediska interakcí je tedy ve hře zvládnání naší „esenciální“ přirozenosti, z hlediska jedince pak nepřetržitě dosahování genderu. Pokud pohlavní kategorie, jak tvrdíme, nabývá význam za každé situace, pak se každá příležitost, ať už je, nebo není konfliktní, nabízí jako zdroj dělání genderu.

Pokusili jsme se ukázat, že pohlavní kategorie a gender jsou řízené rysy chování, které jsou inscenovány s ohledem na skutečnost, že ostatní nás budou soudit a budou se k nám vztahovat různými způsoby. Prohlásili jsme, že gender určité osoby není čistě záležitostí toho, čím člověk je, ale, což hraje ještě důležitější roli, je něčím, co člověk *dělá* a co dělá opakovaně, v interakci s jinými.

Jaké jsou důsledky tohoto teoretického tvrzení? Pokud se například jedinci pokoušejí dosáhnout genderu v jednání s ostatními, jak kultura vštěpuje tuto potřebu? Jaký je vztah mezi vytvářením genderu na úrovni interakcí a takovým institucionálním uspořádáním, jaké představuje společenská dělba práce? A, což je možná nejdůležitější, jak přispívá dělání genderu k podřízení žen mužům?

Program výzkumu

Abychom mohli sociální produkci genderu podřídít empirickému zkoumání, můžeme začít od počátku: posouzením procesu, jehož prostřednictvím si členové společnosti osvojují nezbytné kategoriální vybavení a ostatní schopnosti, díky nimž se stávají genderovanými lidskými bytostmi.

Nábor do genderových identit

Procesy stávání se děvčaty či chlapci byly běžně pojímány v termínech socializace do rolí podle pohlaví (sex-role socialization). V posledních letech byly opakované problémy vyvolané tímto přístupem spojovány s nedostatky inherentními samotné teorii rolí – v jejím zdůrazňování „konsensu, stability a kontinuity“ (Stacey a Thorne 1985: 307), v jejím ahisto-rickém a de-politizujícím zaměření (Thorne 1980: 9, Stacey a Thorne 1985: 307) a ve faktu, že její „sociální“ rozměr spočívá na „obecném předpokladu, že lidé preferují zachování stávajících zvyklostí“ (Connell 1985: 263).

Oproti tomu analyzuje Cahill (1982, 1986a, 1986b) zkušenosti dětí předškolního věku za pomoci sociálního modelu „náboru“ do normálně genderovaných identit. Cahill prohlašuje,

že způsoby kategorizace jsou zásadní pro učení se femininnímu a maskulinnímu jednání a pro jejich předvádění. Pozoruje, že nejdříve se děti soustředí na odlišení mezi sebou a ostatními na základě sociálních kompetencí. Jejich zájem nutně ústí v protiklad klasifikace „dívka/chlapec“ versus klasifikace „miminko“ (tato kategorie označuje děti, jejichž sociální chování je problematické a které musí být důsledně hlídány). Je to právě snaha dětí být vnímány jako sociálně kompetentní, co vyvolává jejich počáteční přihlášení se ke genderové identitě:

Během průzkumné fáze dětské socializace... se děti učí, že se jim běžně nabízejí pouze dvě sociální identity, identita „miminka“, nebo v závislosti na uspořádání jejich vnějších genitálií buď „velkého kluka“ nebo „velké holky“. Ostatní je navíc v náznamech informují o tom, že identita „miminka“ je diskreditující. Když například děti dělají něco, co jejich okolí vnímá jako nepříjemné, často se jim říká „Chováš se jako mimino“ nebo „Jsi přece velký kluk“. Tyto typické slovní reakce na chování předškolních dětí jim v důsledku sdělují, že musí ve svém chování volit mezi diskreditující identitou „miminka“ a svou anatomicky determinovanou identitou pohlaví. (Cahill 1986a: 175)

Chlapečci si následně osvojují genderový ideál „efektivního jednání“, neboli toho, že jsou schopni ovlivňovat své fyzické a sociální okolí užitím fyzické síly nebo jiných schopností. Děvčátka se naopak učí cenit si „vzhledu“, neboli trénovat se jako objekty určené k dekoraci. Obě třídy dětí se učí, že uvědomění si pohlavní kategorizace a její využití v interakcích není dobrovolné, ale povinné (viz také Bem 1983).

Být „dívkou“ nebo „chlapcem“ pak neznamená pouze být kompetentnější než „miminko“, ale také být zcela ženou nebo mužem, čili osvojit si behaviorální předvádění osobní „esenciální“ ženské, nebo mužské identity. Z tohoto hlediska je úkol čtyř- až pětiletého dítěte velmi podobný úkolu Agnes:

Na hřišti mateřské školky došlo například k následující interakci. Čtyřpátiletý chlapec (D.) se pokoušel otevřít zapínání řetízku, když kolem něj procházela vychovatelka.

A: Chceš si ho nasadit?

D: Ne. To je pro holky.

A: Nemusíš být holka, abys mohl nosit něco kolem krku. Ozdoby kolem krku nosí třeba králové. Mohl bys předstírat, že jsi král.

D: Nejsem král. Jsem kluk. (Cahill 1986a: 176)

Jak Cahill v tomto případě poznamenává, ačkoli D. nemusel mít jasno v pohlavním statusu královny identity, zjevně si byl vědom toho, že řetízky slouží k označení identity „holek“. Tím, že se domáhal identity „kluka“, a tím, že si k ní vyvinul behaviorální závazek, demonstroval nedůvěru ke každému projevu, který mohl připravit půdu ke zpochybnění jeho nároku.

Tímto způsobem se noví členové společnosti stávají součástí *procesu seberegulace*, díky tomu, že začínají monitorovat chování svoje i ostatních s ohledem na jeho genderové implikace. „Náborový“ proces zahrnuje nejen nabytí ideálů genderu (vyhodnocením těchto ideálů jako správných způsobů existence a chování), ale také *genderových identit*, které jedinci považují za důležité a které si snaží udržet. Genderové rozdíly nebo sociokulturní utváření „esenciální ženské a mužské přirozenosti“ tak získávají status objektivních faktů. Jsou

považovány za normální, přirozené rysy jednotlivých osob a nabízejí zamlčené zdůvodnění rozdílných osudů žen a mužů v rámci sociálního řádu.

Další výzkum dětských herních činností jako rutinních příležitostí pro vyjádření genderově vhodného chování může napomoci přijetí nových náhledů na to, jak je utvářena naše „esenciální povaha“. Především přechod od toho, co Cahill (1986a) označuje „učednickou participací“ v pohlavně segregovaných světech, která je běžná mezi žákyněmi a žáky základních škol, k „participaci bona fide“ v heterosociálním světě, tak děsivém pro adolescenty, je pravděpodobně klíčem k našemu pochopení procesu „náboru“ (Thorne 1986, Thorne a Luria 1986).

Gender a dělba práce

Kdykoli se lidé setkají s problematikou *přerozdělení* – kdo má co dělat, co dostat, naplánovat nebo kdo má provést nějakou akci, řídit, nebo být řízen, zdá se, že ukotvenost v určité sociální kategorii, jako je „žena“ nebo „muž“, zřetelně nabývá na významu. To, jak jsou tyto situace řešeny, určuje vykonání, sehrání nebo oslavu „esenciální přirozenosti“ daného jedince jako ženy či muže.

Berk (1985) nabízí elegantní názornou ukázkou tohoto tvrzení ve svém výzkumu dělby práce v domácnosti a postojů sezdaných párů k rozdělení domácích povinností. Berk zaznamenala minimální odchylky jak ve skutečné dělbě úkolů, tak ve vnímání rovnosti ve vztahu k této dělbě. Manželky, i když jsou zaměstnány mimo domov, přebírají podstatnou většinu domácích prací a úkolů spojených s péčí o děti. Jak manželky, tak manželé mají navíc tendenci vnímat toto uspořádání jako „spravedlivé“. S odkazem na selhání tradičních sociologických a ekonomických teorií při vysvětlení tohoto zjevného rozporu tvrdí Berk, že fungování toku zboží a služeb v prostředí domácností je založeno na čemsi mnohem komplexnějším, než co by bylo možno postihnout racionální úvahou:

Protože jde jen stěží o otázku toho, kdo má víc času nebo čí čas je vzácnější, kdo je zručnější nebo silnější, je zjevné, že komplikovaný vztah mezi strukturou pracovních imperativů a strukturou normativních očekávání vnímaných ve vztahu k práci jako genderovaných podmiňuje to, jak je mezi členy domácnosti rozdělen čas, který věnují práci a který domovu. (Berk 1985: 195–196)

Poznamenává například, že nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím příspěvek žen k práci je celkové množství práce požadované nebo očekávané v rámci domácnosti; takovéto požadavky neměly vliv na míru zapojení muže. Ženy zmiňovaly nejrůznější důvody (své i svých mužů), které ospravedlňovaly jejich míru zapojení, a všeobecně vyzdvihovaly předpoklad, že ženy jsou v zásadní míře odpovědné za chod domácnosti.

Berk (1985: 201) vyvozuje, že je těžké pochopit, jak lidé „mohou racionálně utvářet podmínky, jaké vytvářejí, výlučně k zajištění zboží a služeb v rámci domácnosti“ – natož jak je mohou považovat za „férové“. Tvrdí, že naše stávající uspořádání dělby práce v domácnosti podporuje *dva* výrobní procesy: zajištění zboží a služeb v domácnosti (jídlo, čistota dětí atd.) a, paralelně, genderu. Jak sama píše:

Členové domácnosti „dělají“ gender paralelně s tím, jak vykonávají domácí práce a péči o děti, a to, co bylo nazváno dělbou práce, je zdrojem sjednocené produkce práce v domácnosti a genderu;

jde o mechanismus, skrze který jsou utvářeny jak materiální, tak symbolické produkty domácnosti. (1985: 201)

Nejde pouze o to, že domácí práce je označena jako „ženská práce“; samotný fakt, že ženy ji vykonávají a muži ne, znamená, že každý z nich manifestuje svou „esenciální přirozenost“. Co je produkováno a reprodukováno nejsou pouze činnosti a předměty spojené s fungováním domácnosti, ale také materiální ztělesnění role manželky a manžela, a odvozené ženského a mužského chování (viz Beer 1983: 70–89). Tím, co je také často produkováno a reprodukováno, jsou dominantní a podřízený status pohlavních kategorií.

Jak je gender vykonáván v pracovním prostředí mimo domov, kde nabývají témata dominance a subordinace značného významu? Analýza práce stevardek a stevardů Arlie R. Hochschild (1983) nabízí některé slibné náměty. Hochschild zjistila, že náplň tohoto povolání se zcela liší pro ženy a pro muže:

Protože se nacházejí v pozici zaměstnankyň „absorbujících“ hlavní vlnu šoku pocházejícího od nespokojených cestujících, je psychika stevardek mnohem častěji vystavena hrubému zacházení. Každodenní nutnost jednat s lidmi, kteří odmítají přiznat ženě autoritu, pro ně navíc představuje jinou zkušenost, než pro muže... Z tohoto hlediska je nevýhodou být ženou. A v tomto případě nejsou pouze ženami v biologickém smyslu. Jsou také vysoce viditelnou esencí femininity v pojetí středostavovských obyvatel Ameriky. Symbolizují Ženu. V míře, v níž kategorie „žena“ mentálně asociuje nižší status a autoritu, jsou stevardky-ženy mnohem snadněji označovány za „skutečné“ ženy v porovnání s ostatními ženami. (Hochschild 1983: 175)

Vykonávají-li stevardky to, co Hochschild nazývá „emocionální prací“ nutnou k udržení zisku letecké společnosti, zároveň vtělují do svého jednání „esenciální“ femininitu.

Pohlaví a sexualita

Jaký je vztah mezi děláním genderu a kulturním požadavkem „povinné heterosexuality“ (Rubin 1975, Rich 1980)? Jak podotýká Frye (1983: 22), možnost kontrolovat svou sexuální náklonnost k jiným osobám se schváleným pohlavím vyžaduje pohotové rozeznání těchto osob, a to „dříve než člověk umožní svému srdci rozbušit se nebo své krvi rozproudit se v erotickém vytržení z dané osoby“. Heterosexuální fasáda se vytváří na základě výrazných a jednoznačných indikátorů pohlaví dotyčné osoby, uspořádaných čím dál přesvědčivějším způsobem (Frye 1983: 24). Lesby a gayové usilující o to, aby prošli jako heterosexuální osoby, se mohou spoléhat na tyto indikátory, chtějí-li se maskovat; oproti tomu ti, kteří by se chtěli vyhnout předpokladu heterosexuality, si mohou pěstovat nejednoznačné indikátory svého kategoriálního statusu skrze své oblékání, chování a styl. Nicméně i „nejednoznačné“ indikátory pohlaví fungují jako indikátory pohlaví. Chcete-li být považována za lesbu (nebo heterosexuálku), musíte nejprve potvrdit svůj kategorický status ženy. I přestože jsou lesby běžně zobrazovány jako „nefemininní ženy“ (Frye 1983: 129), je i nadále zachována jejich čitelnost v kontextu „normálních, přirozených pohlavních orgánů“.

Čitelnost není ohrožena ani existencí „operativní změny pohlaví“ – podle všeho nejradikálnější výzvy, před níž stojí náš kulturní náhled na pohlaví a gender. Ačkoli nikdo nenutí transsexuály k hormonální terapii, elektrolyze či chirurgickým operacím, alternativy, které se jim nabízejí, jsou nepochybně omezené:

Tvrdí-li odborníci na transsexualitu, že transsexuální procedury uplatňují pouze na lidi, kteří o ně požádají a kteří prokážou, že proměnu „zvládnou“, zamlžují sociální realitu. Vezmeme-li v úvahu patriarchální nárok, že jedinec musí být *bud'* mužem, *nebo* ženou, jde o podmíněnou svobodnou volbu. (Raymond 1979: 135, kurzíva W+Z)

Fyziologická rekonstrukce pohlavních kritérií představuje nejvyšší uznání „esenciality“ naší pohlavní přirozenosti – jako žen, *nebo* jako mužů.

Gender, moc a sociální změna

Vraťme se k otázce: Můžeme se vyhnout děláni genderu? Vyšše jsme navrhli, že dokud se pohlavní kategorie užívá jako hlavní kritérium rozlišení, je děláni genderu nevyhnutelné. Je nevyhnutelné kvůli sociálním důsledkům příslušnosti k pohlavní kategorii: dělbě moci a zdrojů nejen v oblasti domácnosti, ekonomiky a politiky, ale také v široké aréně mezilidských vztahů. Prakticky v každé situaci může být naše pohlavní kategorie relevantní a naše performance jako zástupkyň a zástupců oné kategorie (tj. genderu) může být podrobena hodnocení. Zachovávání takového všudypřítomného a důvěryhodného připisování celoživotního statusu vyžaduje legitimizaci.

Avšak děláni genderu také ospravedlňuje sociální uspořádání založené na pohlavních kategoriích jako normální a přirozené, tedy jako legitimní způsob organizace sociálního života. Rozdíly mezi ženami a muži, které tímto procesem vnikají, mohou být vnímány jako zásadní a trvalé dispozice. V tomto světle může být institucionální uspořádání společnosti vnímáno jako reakce na ony rozdíly – sociální řád se stává pouhým přizpůsobením přirozenému řádu. Pokud, děláme-li gender, „dělají“ muži zároveň dominanci a ženy podrobenost (viz Goffman 1967: 47–95), výsledný sociální řád, který zdánlivě odráží „přirozené rozdíly“, je mocnou oporou a legitimizujícím prvkem hierarchického uspořádání. Frye si všímá toho, že:

Efektivní podřízení vyžaduje takové uspořádání, v němž struktura nepůsobí dojmem kulturního artefaktu udržovaného v důsledku lidského rozhodnutí nebo zvyku, ale v němž se jeví jako *přirozená* – jako víceméně přímý důsledek zvířecí existence, která překračuje možnosti lidské manipulace... To, že jsme trénování chovat se natolik odlišně jako ženy a muži, a tak odlišně k ženám a mužům, samo významně přispívá ke vzniku extrémního dimorfismu; navíc však *způsoby*, jakými jednáme jako ženy a muži, a *způsoby*, jakými jednáme ve vztahu k ženám a mužům, formují naše těla a naše myslí do tvaru podřízenosti a dominance. Stáváme se tím, k čemu směřuje naše jednání. (Frye 1983: 34)

Pokud děláme gender jak se patří, paralelně udržujeme, reprodukuje a legitimizujeme institucionální uspořádání, které je založeno na pohlavních kategoriích. Pokud nedokážeme dělat gender tak, jak se patří, můžeme být, my jako jedinci – tedy nikoli institucionální uspořádání –, hnáni k zodpovědnosti (za náš charakter, motivace a predispozice).

Sociální hnutí, jako je feminismus, mohou poskytnout ideologii a impuls ke zpochybnění existujícího uspořádání a sociální oporu ke zkoumání alternativ tohoto uspořádání jednotlivým členům společnosti. Legislativní změny, jako ta obsažená v Ústavním dodatku o rovných právech, mohou také oslabit nárok na čitelnost jedné či druhé pohlavní kategorie, čímž nastolí možnost všeobecného rozvolnění požadavku čitelnosti. Rovnost před zákonem bezpochyby nezaručuje rovnost v jiných oblastech. Jak upozorňuje Lorber (1986: 577), zajištění

„zásadové rovnosti kategorií lidí považovaných za esenciálně odlišné vyžaduje nepřetržitý monitoring“. Co *mohou* uvedené legislativní změny zajistit, je poskytnutí záruky kladení otázky, „proč“ je nutné, přejeme-li si přistupovat k ženám a k mužům jako k sobě rovným, trvat vůbec na existenci dvou pohlavních kategorií (viz Lorber 1986: 577).

Vztah pohlavní kategorie a genderu propojuje institucionální a interakční rovinu; v tomto spojení se legitimizuje sociální uspořádání založené na pohlavní kategorii a reprodukuje se jeho asymetrie v interakcích face to face. Dělení genderu zajišťuje interakční kostru sociální struktury, spolu se zabudovaným mechanismem sociální kontroly. Uvědomujeme-li si institucionální síly, které udržují rozdíly mezi ženami a muži, nesmíme ztratit z dohledu interakční potvrzení platnosti těchto rozdílů, které jim dává status „přirozenosti“ a „správnosti“.

Sociální změny pak musí být dosahováno jak na institucionální, tak na kulturní rovině pohlavní kategorie a na interakční rovině genderu. Takovýto závěr je stěží něčím novým. Přesto tvrdíme, že je důležité uvědomit si, že analytické rozlišení mezi institucionální a interakční sférou pro nás neznamena volbu buď/anebo, dojde-li na otázku uskutečnění sociální změny. Rekonceptualizace genderu nikoli jako jednoduchého vlastnictví jedinců, ale jako nedílné součásti sociálních řádů s sebou nese nový náhled na celou síť genderových vztahů:

(na) sociální podřízení žen a kulturní praktiky, které napomáhají jeho udržení; politiku volby sexuálního objektu a obzvláště útlak homosexuálů; dělbu práce podle pohlaví, utváření charakteru a motivů, jsou-li uspořádány jako femininita a maskulinita; roli těla v sociálních vztazích, především v politice porodnosti; a povahu strategií hnutí za sexuální osvobození. (Connell 1985: 261)

Gender je mocným ideologickým nástrojem, který produkuje, reprodukuje a legitimizuje volby a omezení připisované pohlavní kategorii. Pochopení toho, jak je gender utvářen v sociálních situacích, v budoucnu povede k odhalení interakční kostry sociální struktury a procesu sociální kontroly, který je v jejím základě.

Přeložila Pavlína Binková

Poznámka autorky a autora

Článek je založen na části příspěvku předneseného na Výročním zasedání americké sociologické asociace v Chicagu v září roku 1977. Za užitečné podněty a podporu děkujeme těmto osobám: Lynda Ames, Bettina Aptheker, Steven Clayman, Judith Gerson, pozdní Erving Goffman, Marilyn Leter, Judith Lorber, Robin Lloyd, Wayne Mellinger, Beth. E. Schneider, Barrie Thorne, Thomas P. Wilson a především Sarah Fenstermaker Berk.

Literatura

- BEER, William R. *Househusbands: Men and Hoesework In American Families*. New York: Praeger. 1983. 153 s. ISBN 027591707X.
- BEM, Sandra L. *Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-Aschematic Children in a Gender-Schematic Society*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1983, č. 4, s. 598–616. ISSN 00979740.

- BERGER, Joseph ; COHEN, Bernard P. ; Zelditch, Morris Jr. Status Characteristics and Social Interaction. *American Sociological Review*, 1912, č. 57, s. 241–255. ISSN 0003-1224.
- BERGER, Joseph ; CONNER, Thomas L. ; FISEK, M. Hamit (eds.). *Expectation States Theory: A Theoretical Research Programm*. Cambridge: Winthrop, 1974.
- BERGER Joseph ; FISEK, M. Hamit ; NORMAN, Roben Z ; ZELDITCH, Morris Jr. *Status Characteristics and Social Interaction: An Expectation States Approach*. New York: Elsevier, 1971.
- BERK, Sarah F. *The Gender Factory: The Apportionment of Work in American Households*. New York: Plenum, 1985.
- BERNSTEIN, Richard. France. Jails 2 in Odd Case of Espionage. *New York Times* (May II), 1986.
- BLACKWOOD, Evelyn. Sexuality and Gender an Certain Native American Tribes: The Case of Cross-Gender Females. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1984, č.1, s. 27–42. ISSN 00979740.
- BOURNE, Patricia G. ; Winkler, Norma J. Commitment and the Cultural Mandate: Women in Medicine. *Social Problems*, 1978, č. 4, s. 430–440. ISSN 00377791.
- CAHILL, Spencer E. *Becoming Boys and Girls*. Ph.D. dissertation, Department of Sociology, University of California, Santa Barbara, 1982.
- CAHILL, Spencer E. Childhood Socialization as Recruitment Process: Some Lessons from the Study of Gender Development. In ADLER, P.(eds.). *Sociological Studies of Child Development*, Greenwich, CT: JAI Press, 1986a. s. 163–186. ISBN 0892325658.
- CAHILL, Spencer E. Language Practices and Self-Definition: The Case of Gender Identity Acquisition. *The Sociological Quarterly*, 1986b, č. 27, s. 295–311. ISSN 0038-0253.
- CHODOROW, Nancy. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Los Angeles: University of California Press, 1978. 283 s. ISBN 0520221559.
- CONNELL, Robert W. *Which Way Is Up?* Sydney: Allen & Undin, 1983. 287 s. ISBN 0868613746.
- CONNELL, Robert W. Theorizing Gender. *Sociology*, 1985, č. 2, s. 260–272. ISSN 00380385.
- CUCCHIARI, Salvatore. The Gender Revolution and the Transition from Bisexual Horde to Patrilocal Band: The Origins of Gender Hierarchy. In ORDNER, S.B., WHITEHEAD, H. *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*, New York: Cambridge, 1981. s. 31–79. ISBN 0521283752.
- FIRESTONE, Shulamith. *The Dialectic of Sex: The Case of Feminist Revolution*. New York: William Morrow, 1970.
- FISHMAN, Pamela. Interaction: The Work Women Do. *Social Problems*, 1978, č. 4, s. 397–406. ISSN 00377791.
- FRYE, Marilyn. *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory*. Trumansburg. NY: The Crossing Press, 1983. 176 s. ISBN 089594099X.
- GARFINKEL, Harold. *Studies In Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1967.
- GERSON, Judith M ; PREISS, Kathy. „Boundaries, Negotiation, Consciousness: Reconceptualizing Gender Relations.“ *Social Problems*, 1985, č. 32, s. 317–331. ISSN 00377791.

- GOFFMAN, Erving. The Nature of Deference and Demeanor. In *Interactional Ritual*. New York: Anchor/Doubleday, 1967. s. 47–95.
- GOFFMAN, Erving. Gender Display. *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 1976, č. 2, s. 69–77. ISSN 0192-6918.
- GOFFMAN, Erving. The Arrangement Between the Sexes. *Theory and Society*, 1977, č. 3, s. 301–31. ISSN 1573-7853.
- HENLEY, Nancy M. Psychology and Gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1985, č. 1, s. 101–119. ISSN 00979740.
- HERITAGE, John. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge, England: Polity Press, 1984. 334 s. ISBN 9780745600611.
- HILL, Willard W. The Status of the Hermaphrodite and Transvestite in Navaho Culture. *American Anthropologist*, 1935, č. 2, s. 273–279. ISSN 00027294.
- HOCHSCHILD, Arlie R. A Review of Sex Roles Research. *American Journal of Sociology*, 1975, č. 78, s. 1011–1029. ISSN 00029602.
- HOCHSCHILD, Arlie R. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press, 1983. 307 s. ISBN 0520054547.
- HUGHES, Everett C. Dilemmas and Contradictions of Status. *American Journal of Sociology*, 1945, č. 5, s. 535–559. ISSN 00029602.
- HUMPHREYS, Paul ; BERGER, Joseph. Theoretical Consequences of the Status Characteristics Formulation. *American Journal of Sociology*, 1981, č. 5, s. 953–983. ISSN 00029602.
- JAGGAR, Alison M. *Feminist Politics and Human Nature*. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld, 1983. 416 s. ISBN 0710806531.
- KESSLER, Suzanne.; ASHENDON, D. J. ; CONNELL, Robert. W. ; DOWSETT, C. W. Gender Relations in Secondary Schooling. *Sociology of Education*, 1985, [vol. 58], s. 34–48. ISSN 00380407.
- KESSLER, Suzanne J. ; McKENNA, Wendy. *Gender: An Ethnomethodological Approach*. New York: Wiley, 1978. 233 s.
- KOLLOCK, Peter ; BLUMSTEIN, Philips ; SCHWARZ, Pepper. Sex and Power in Interaction. *American Sociological Review*, 1985, [vol. 58], s. 34–46. ISSN 00031224.
- KOMAROVSKY, Mirra. Cultural Contradictions and Sex Roles. *American Journal of Sociology*, 1946, č. 3, s. 184–189. ISSN 00029602.
- KOMAROVSKY, Mirra. Functional Analysis of Sex Roles. *American Sociological Review*, 1950, [vol.15], s. 508–516. ISSN 00031224.
- LINTON, Ralph. *The Study of Man*. New York: Appleton-Century, 1936.
- LOPATA, Helen Z. ; THORNE, Barrie. On the Term ‚Sex Roles‘. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1978, č. 3, s. 118–121. ISSN 00979740.
- LORBER, Judith. *Women Physicians: Careers, Status and Power*. New York: Tavistock, 1984. 160 s. ISBN 0422790400.
- LORBER, Judith. Dismantling Noah’s Ark. *Sex Roles*, 1986, č. 11–12, s. 567–580. ISSN 03600025.
- MARTIN, M. Kay ; VOORHEIS, Barbara. *Female of the Species*. New York: Columbia University Press, 1975.

- MEAD, Margaret. *Sex and Temperament*. New York: Dell, 1963.
- MEAD, Margaret. *Male and Female*. New York: Dell, 1968.
- MITHERS, Carol L. My Life as a Man. *The Village Voice*, 1982, [vol. 27, (October 5): 1ff.].
- MONEY, John. *Sex Errors of the Body*. Baltimore: Johns Hopkins, 1968.
- MONEY, John. Prenatal Hormones and Postnatal Sexualization in Gender Identity Differentiation. In COLE, J.K., DIENSTBIER, R. *Nebraska Symposium on Motivation*. vol. 21, Lincoln: University of Nebraska Press, 1974, s. 221–295.
- MONEY, John ; BRENNAN, John G. Sexual Dimorphism in the Psychology of Female Transsexuals. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 1968, [vol. 147], s. 487–499. ISSN 00223018.
- MONEY, John ; ERHARDT, Anke A. *Man and Woman/Boy and Girl*. Baltimore: John Hopkins, 1972.
- MONEY, John ; OGUNRO, Charles. Behavioral Sexology: Ten Cases of Genetic Male Intersexuality with Impaired Prenatal and Pubertal Androgenization. *Archives of Sexual Behavior*, 1974, č. 3, s. 181–206. ISSN 00040002.
- MONEY, John ; TUCKER, Patricia. *Sexual Signatures*. Boston: Little, Brown, 1975.
- MORRIS, Jan. *Conundrum*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974.
- PARSONS, Talcott. *The Social System*. New York: Free Press, 1951.
- PARSONS, Talcott ; BALES, Robert F. *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press, 1955.
- RAYMOND, Janice G. *The Transsexual Empire*. Boston: Beacon, 1979.
- RICH, Adrienne. Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1980, č. 4, s. 631–660. ISSN 00979740.
- RICHARDS, Renee [with John Ames]. *Second Serve: The Renee Richards Story*. New York: Stein and Day, 1985. 402 s. ISBN 0812880757.
- ROSSI, Alice. Gender and Parenthood. *American Sociological Review*, 1984, [vol. 49], s. 1–19. ISSN 00031224.
- RUBIN, Gayle. The Traffic in Women: Notes on the ‚Political Economy‘ of Sex. In REITER, R. *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press, 1975, s. 157–210.
- SACKS, Harvey. On the Analyzability of Stories by Children. In GUMPERS, J.J., HYMES, D. *Directions in Sociolinguistics*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1972, s. 325–345.
- SCHTZ, Alfred. The Problem of Rationality in the Social World. *Economics*, 1943, č. 10, s. 130–149.
- STACEY, Judith ; THORNE, Barrie. The Missing Feminist Revolution in Sociology. *Social Problems*, 1985, č. 3, s. 301–316. ISSN 00377791.
- THORNE, Barrie. Gender... How Is It Best Conceptualized? Unpublished manuscript, 1980.
- THORNE, Barrie. Girls and Boys Together... But Mostly Apart: Gender Arrangement in Elementary Schools. In HARTUP, W., RUBIN, Z. *Relationships and Development*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 1986, s.167–182.
- THORNE, Barrie ; ZELLA, Luria. Sexuality and Gender in Children’s Daily Worlds. *Social Problems*, 1986, č. 3, s. 176–190. ISSN 00377791.

- TRESEMER, David. Assumptions Made About Gender Roles. In MILLMAN, M., KANTER, R.M. *Another Voice: Feminist Perspectives on Social Life and Social Science*, New York: Anchor/Doubleday. 1973, s. 308–339.
- WEST, Candace. When the Doctor is a ‚Lady‘: Power, Status and Gender in Physician-Patient Encounters. *Symbolic Interaction*, 1984, č. 1, s. 87–106. ISSN 0195-6086
- WEST, Candace ; IRITANI, Bonita. *Gender Politics in Mate Selection: The Male-Older Norm*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, August, Washington. DC, 1985.
- WEST, Candace ; ZIMMERMAN, Don H. Small Insults: A Study of Interruptions in Conversations Between Unacquainted Persons. In THORNE, B., KRAMARAE, C., HENLEY, N. *Language, Gender and Society*, Rowley. MA: Newbury House, 1983, s. 102–117. ISBN 0838429378.
- WIEDER, D. Lawrence. *Language and Social Reality: The Case of Telling the Convict Code*. The Hague: Mouton, 1974.
- WILLIAMS, Walter L. *The Spirit and the Flesh: Sexual Diversity in American Indian Culture*. Boston: Beacon, 1986. 364 s.
- WILSON, Thomas P. Conceptions of Interaction and Forms of Sociological Explanation. *American Sociological Review*, 1970, [vol. 55], s. 697–710. ISSN 00031224.
- ZIMMERMAN, Don H. ; WIEDER, D. Lawrence. Ethnomethodology and the Problem of Order: Comment on Denzin. In DOUGLAS, J.D. *Understanding Everyday Life*. Chicago: Aldine, 1970, s. 287–295. ISBN 0202301206.

Autorka a autor

Candace West je profesorkou sociologie na University of California, Santa Cruz. Dlouhodobě se zabývá rolí jazyka v sociálních interakcích, sociologii genderu, metodou konverzační analýzy a zkoumání medicínského diskurzu. Publikovala mimo jiné články „Doing Difference“ (1995, se Sarah Fenstermaker); „Women’s Competence in Conversation“ (1995); „Reconceptualizing Gender in Physician-Patient Relationships“ (1993); „Gender, Language and Discourse“ (1985, s Donem. H. Zimmermanem) nebo „Against Our Will: Male Interruptions of Females in Cross-sex Conversation“ (1979).

Kontakt: west@ucsc.edu

Don H. Zimmerman je profesorem sociologie na University of California, Santa Barbara. Jeho výzkumy v oblasti psychologie se soustředí převážně na užití jazyka a jazykovou analýzu. Publikoval mimo jiné texty „Observations on the Display and Management of Emotion in Naturally Occurring Activities: The Case of ‚Hysteria‘ in Calls to 9-1-1“ (1998); spolu s Candace West pak například „Gender, Language and Discourse“ (1985); „Women’s Place in Everyday Talk“ (1977); Small Insults: A Study of Interruption in Cross-Sex Conversations Between Unacquainted Persons (1977); „Sex Roles, Interruption and Silences“ (1975).

Kontakt: dzimmerman@soc.ucsb.edu